

SIR GAERFYRDDIN

Nodiadau Natur

Partneriaeth Natur
SIR GÂR • CARMARTHENSHIRE
Nature Partnership

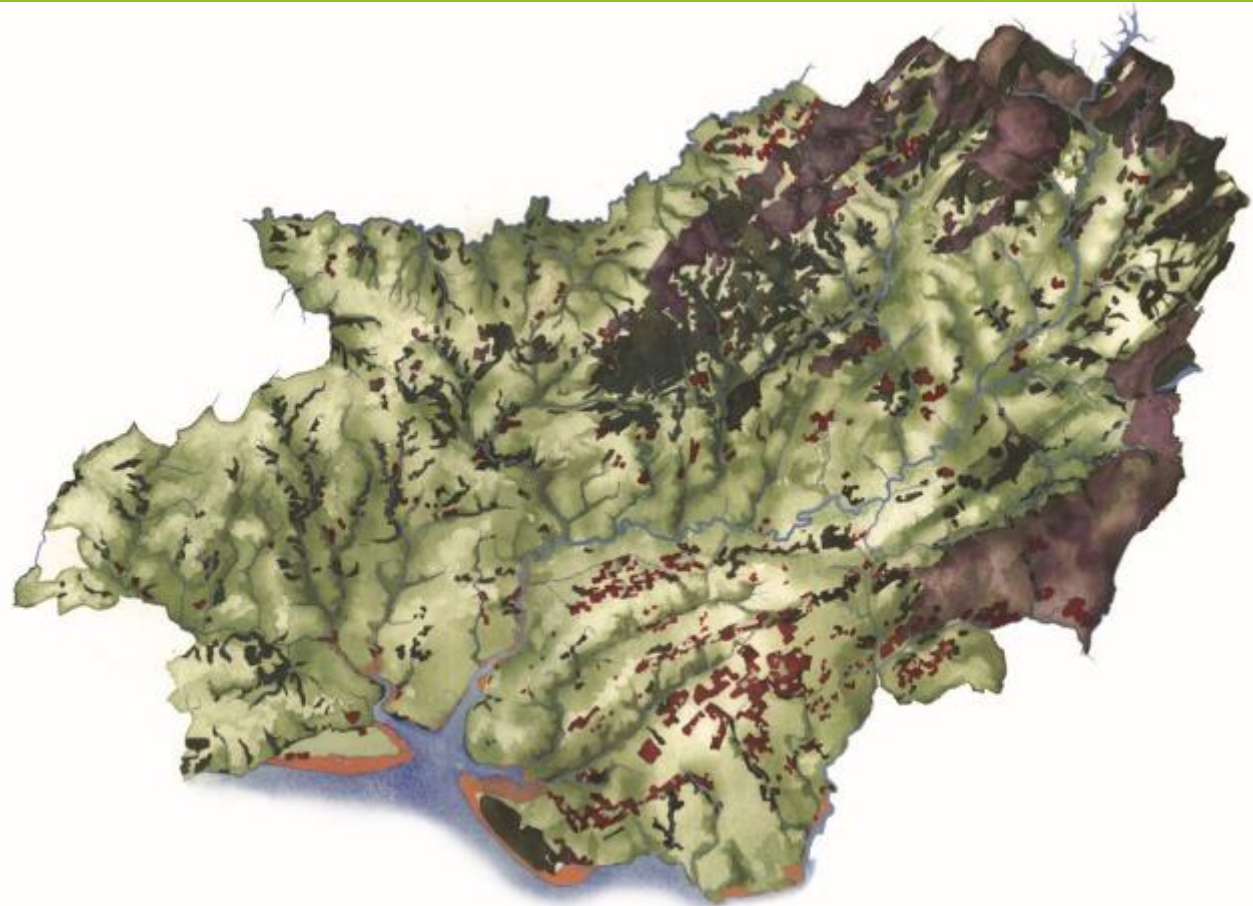
HYDREF-RHAGFYR 2024

Mae gan Sir Gaerfyrddin gyfoeth o fywyd gwyllt. Mae'r 'Nodiadau Natur' hyn yn nodi rhai o'r uchafbwyntiau er mwyn ein hannog ni i gyd i fwrw golwg fanylach o'n hamgylch ni – mae hyd yn oed y pethau mwyaf cyffredin yn arbennig. Ydych chi wedi gweld rhywbeth diddorol? Beth am anfon llun atom?

© L. Wilberforce

I gael rhagor o wybodaeth am natur yn y sir,
darllenwch ein Cynllun Adfer Natur:
sirgar.llyw.cymru/bioamrywiaeth

Anfonwch eich lluniau at: Biodiversity@sirgar.gov.uk

Neidr y Gwair

Mae nadroedd y gwair yn bwrw eu croen yn rheolaidd i dyfu a chael gwared ar barasitiaid. Mae'n debyg bod y neidr yma ar fin bwrw ei chroen (llygaid llaethog). Mae nadroedd gwrywaidd yn bwrw eu croen ddwywaith y flwyddyn, ac mae nadroedd benywaidd yn bwrw eu croen unwaith y flwyddyn cyn dodwy wyau. Yna bydd y neidr yn rhwbio ei phen yn erbyn rhywbeth garw i rwygo ei chroen. Yna bydd yn cropian drwy leoedd cyfyng i lithro allan o'i hen groen a fydd yn dod i ffwrdd y tu mewn allan. Gall y broses gymryd dyddiau i wythnosau.

Casyn Wŷ Morgath Gyffredin

Gall y casyn wŷ mawr hwn fod yn perthyn i forgath gyffredin (*Dipturus batis*). Mae casyn wŷ morgath, a elwir hefyd yn "bwrs morwyn", yn goden galed, ledraidd sy'n amddiffyn wyau morgathod wrth iddynt ddatblygu. Mae'r forgath gyffredin hefyd yn un o rywogaethau pysgod mwyaf Prydain. Maent yn byw ar welyau môr tywodlyd neu fwdlyd ar ddyfnderoedd o hyd at 600m. Er eu bod yn bwyta cramenogion yn bennaf gyda'u genau pwerus, mae gan forgathod cyffredin y cyflymder a'r hyblygrwydd i fwyta rhywogaethau fel macrell hefyd. Mae ymchwil genetig wedi canfod bod y forgath gyffredin yn ddwy rywogaeth mewn gwirionedd, sef y forgath las a'r forgath drwynfain.

Chwilen furgyn

Mae chwilod burgyn (neu chwilod claddu neu chwilod pridd) yn ddadelfenwyr ac ailgylchwyr pwysig. Maent yn claddu anifeiliaid marw ac anifeiliaid sy'n pydru, fel llygod ac adar bach. Mae'r chwilen fenywaidd yn dodwy ei hwyau ar y corff claddedig ac mae'r larfâu yn bwyta'r corff sy'n pydru. Mae'r gwrywod a'r benywod yn parhau i ofalu am y larfâu ar ôl iddyn nhw ddeor, gan eu bwydo o'r corff, sy'n anarferol i chwilod.

Mae'r sbesimen nodedig hwn naill ai'n *Nicrophorus vespilloides* neu'n *N. ymchwiliol* - nid yw'r teimlydd i'w adnabod yn weladwy.

Olion traed yn yr eira

Ar ôl eira diweddar i fyny ar y brynau, mae ôl troed cadno yn dangos ei bresenoldeb. Roedd wedi dod o'r goedwig gyfagos ac roedd modd ei olrhain am gryn bellter - yn ôl pob tebyg roedd yn chwilio am ei bryd nesaf. Yr adegau gorau i chwilio am olion traed yw yn yr eira, pan sylweddolwch fod lleoedd yn llawer prysurach nag yr ydych yn ei feddwl a'n bod yn rhannu'r lleoedd hyn gydag amrywiaeth o rywogaethau.

Tafod y Gors

Mae tafod y gors (*Pinguicula Vulgaris*) yn tyfu ar rosydd llaith, corydd asidig a ffeniau. Mae ganddo flodyn prydfarth a rhosglwm siâp seren o ddail siâp cwpan ar y gwaelod. Mae'n brydfarth ond yn farwol – mae'r dail yn secretu hylif gludiog o chwarennau arbennig ar ben blew bach. Pan fydd pryfyn yn glanio, ni all ddianc, ac mae set ychwanegol o chwarennau yn cynhyrchu ensymau treulio sy'n torri'r pryfyn i lawr yn gawl, gan adael dim ond yr ysgerbwdd allanol.

Gwyfyn Cilgant Brych

Cafodd y gwyfyn cilgant brych hwn (*Allophyas oxyacanthae*) ei ddal ym mis Tachwedd fel rhan o gynllun gwyfynod yr ardd. Fe'i rhestrir yn rhywogaeth â blaenoriaeth yng Nghymru.

Er ei fod yn edrych yn ddiflas ar yr olwg gyntaf, mae gan y gwyfyn hwn ddarnau o gennau gwyrdd metelaidd sy'n rhoi llewyrch deniadol, fel y gwelwch yma.

Dyma rywogaeth yr hydref, sy'n hedfan o fis Medi i fis Tachwedd, ac mae'n weddol gyffredin yn y sir, gan feddiannu coetiroedd, gwrychoedd a gerddi. Mae'n bwyta blodau eiddew - rheswm arall dros adael i'r planhigyn hwn sy'n blodeuo'n hwyr dyfu.

Gan dreulio'r gaeaf ar ffurf wyau, mae'r lindys yn deor yn y gwanwyn ac yn bwyta amrywiaeth o goed a llwyni, gan gynnwys y ddraenen wen a'r ddraenen ddu.

Llygod yr Yd

Cafwyd hyd i'r nyth hwn mewn arolwg ar safle sy'n eiddo i'r Cyngor ger Sanclêr. Mae'n nyth haf llygoden yr yd, a gallwch weld y twll mynedfa cylch taclus i'r nyth. Dyma rywogaeth anghyffredin a dangofnodwyd yn y sir yn ôl pob tebyg, ac mae'n well gan y mamal bach hwn gynefinoedd â glaswellt twmpathog hir neu welyau cors a gwrychoedd. Maent yn adeiladu nyth sfferig o laswellt wedi'i wehyddu'n dynn yn y glaswellt tal a gall y benywod esgor ar tua chwech o lygod ifanc a gallant gynhyrchu sawl torllwyth mewn blwyddyn.

Llygoden yr yd yw'r unig famal Prydeinig sydd â chynffon afaellog: gall ei defnyddio fel pumed aelod, gan ddal coesynnau glaswellt â hi.

Dail sy'n pydru

Mae dail sy'n pydru yn chwarae rhan hollbwysig o ran cynhyrchu pridd. Mae dail sy'n dadelfennu yn ychwanegu deunydd organig at y pridd, sy'n gwella ei strwythur ac yn ei wneud yn amgylchedd gwell ar gyfer gwreiddiau planhigion. Mae dadelfennu gan ficrobau a ffyngau ac infertebratau yn dychwelyd maetholion i'r pridd, gan fwydo bywyd pridd, fel mwydod a bacteria, sy'n helpu i greu pridd a phlanhigion iach. Mae dail sy'n dadelfennu yn creu hwmws, sef deunydd organig tywyll sy'n llawn maetholion ac sy'n cadw lleithder yn y pridd. Mae hefyd yn hwyl cerdded drwy ddail yr hydref!

Criciedyn Hirgorn y Dderwen

Mae criciedyn hirgorn y dderwen (*Meconema thalassium*) fel arfer yn rhywogaeth y goedwig a geir mewn coed aeddfed mewn coedwigoedd, gwrychoedd a pharciau yn yr haf. Mae'r criciedyn hwn wedi mentro i bolidwnnel. Nid ydynt yn cael eu gweld yn aml ond maent yn hedfan a gellir eu canfod mewn trapiau gwyfynod. Mae ganddynt gorff melynwyrdd, gyda sribed orenfrown i lawr y cefn.

Mae hon yn edrych fel un fenywaidd gydag wyddodydd (tiwb dodwy wyau) hir i'w weld ar ddiwedd y corff. Mae'r criciedyn benywaidd yn dodwy ei hwyau mewn rhisgl coed ddiwedd yr haf ac mae'r nymffod yn ymddangos y mis Mehefin canlynol.

Yn wahanol i griciaid eraill, mae criciedyn hirgorn y dderwen yn bwyta cig yn bennaf, gan fwyta amrywiaeth o infertebratau llai, fel lindys a larfâu eraill.

Aeron Criafol

Mae bele'r coed (*Martes martes*) yn fwytafwr manteisgar, a gall aeron criafol (*Sorbus aucuparia*) fod yn rhan sylweddol o'u deiet haf. Gallant droi eu baw yn goch ond yma mae'n edrych fel bod yr aeron wedi cael eu hailgyfogi. Mae bele'r coed yn gadael eu baw mewn mannau amlwg, fel ar glogfeini neu yng nghanol llwybrau, i ddangos eu tiriogaeth.

Mae aeron criafol hefyd yn ffynhonnell fwyd hanfodol i lawer o rywogaethau eraill, yn enwedig yn ystod y misoedd oerach. Maent yn cael eu bwyta gan lawer o wahanol adar, gan gynnwys cesig ac esgyll coch. Ymhlith yr anifeiliaid eraill sy'n bwyta aeron criafol mae moch daear a llygod y coed.

© T. Greenaway

Ffwng Crawen Las

Cafwyd hyd i'r grawen las llachar hon (*Terana coerulea*) ar frigyn draenen ddu ymhlith malurion llaith mewn darn o brysgwydd gwlyb yn Felingwm ym mis Hydref.

Mae'r grawen las yn ffwng saproffytig, sy'n torri deunydd coediog marw i lawr. Mae'n ffwng 'pydredd gwyn'. Mae hyn yn ymwneud â sut mae'n torri waliau celloedd y planhigyn i lawr, gan gynnwys y lignin sy'n rhoi eu lliw i blanhigion coediog, gan adael dim ond y seliwllos gwyn.

Mae'n ddarganfyddiad anghyffredin yn y sir, gan fod dim ond 32 cofnod ar gronfa ddata Canolfan Wybodaeth Bioamrywiaeth Gorllewin Cymru. Mae'n werth cadw llygad amdano.

Ystlum Pedol Mwyaf

Cofnodwyd yr Ystlum Pedol Mwyaf hwn (*Rhinolophus ferrumequinum*) gan ddefnyddio tŷ ystlumod pwrpasol, a adeiladwyd i wneud iawn am golli clwydfan ystlumod mewn adeilad a ddymchwelwyd.

Yng Nghymru, mae gan yr Ystlum Pedol Mwyaf statws 'agos at fod o dan fygythiad' ar hyn o bryd. Yn Sir Gaerfyrddin, mae'n debyg eu bod yn gyffredin ond mewn niferoedd isel ac wedi'u cyfyngu yn bennaf i hanner deheuol y sir, ond gwyddys hefyd eu bod yr holl ffordd i fyny Dyffryn Tywi i Lanymddyfri o leiaf, ac yn Nolaucothi.

Mae'r Ystlum Pedol Mwyaf, a arferai fodoli mewn ogofâu, bellach yn tueddu i glwydo mewn hen dai, eglwysi ac ysguboriau.

Ystlum Lleiaf Meirlais

Cafwyd hyd i'r Ystlum Lleiaf Meirlais hwn (*Pipistrellus pygmaeus*) gan ddefnyddio clwydfan mewn coeden ym mis Hydref yn rhan o arolwg. Bydd y rhywogaeth hon yn clwydo'n rheolaidd mewn tyllau ac agennau coed, yn ogystal â nifer o nodweddion sy'n gysylltiedig ag adeiladau, megis rhwng ffelt a theils to, mewn waliau ceudod neu y tu ôl i estyll bondo ac estyll tywydd.

Dylid cymryd gofal arbennig cyn cwmpo coed a allai fod â nodweddion addas i'w defnyddio gan ystlumod - mae holltau, craciau, rhisgl rhydd ac eiddew trwchus i gyd yn gallu cael eu defnyddio gan ystlumod.

Adfer mawnog

Yn ddiweddar, mae Cyfoeth Naturiol Cymru wedi cwblhau gwaith adfer ar y fawnog yn Llyn Llech Owain.

Gwnaed y gwaith drwy fis Hydref ac ym mis Tachwedd, a defnyddiwyd technoleg ac arferion gorau Lidar ar gyfer adfer mawnog, sy'n defnyddio cyfuchlinau naturiol y tir i helpu i arwain contractwyr i osod byndiau mawr cyfuchlin. Defnyddiodd y contractwyr offer arbenigol i gyrraedd cynefin bregus y fawnog, ac roedd gan draciau'r peiriannau bwysau o lai na 1 psi yr un, sy'n llai nag ôl troed person.

Tynnwyd prysgwydd ac yna crëwyd byndiau a fydd yn dal dŵr o fewn y fawnog - lle rydym ei eisiau. Mae poblogaeth dda o figwyn pwysig iawn (mwsogl sy'n ffurfio mawr) ar y safle a gellir ei "hadu" ar unrhyw fannau moel yn y dyfodol.

Partneriaeth Natur Sir Gâr

© L. Wilberforce

